

APRENDRE TOT FENT ACTIVITATS DE MEMÒRIA

Una experiència Memòria Històrica y Aprenentatge i Servei al

Districte de Les Corts de Barcelona

Joan Coma Ainsa i Joan Sanromà Bauló

Resum / Abstract

L'experiència que presentarem s'ha desenvolupat al districte de Les Corts de Barcelona durant dos cursos. S'emmarca en la proposta d'Aprenentatge i Servei que els instituts imparteixen a ESO en l'acció educativa anomenada Servei Comunitari, que té una durada lectiva de trenta hores en un trimestre. Hi col·laboren l'Associació Catalana de Persones Expresses Polítiques del Franquisme, Associació Donar veu a la Memòria, Centre de Recursos de les Corts i l'Institut Pedralbes, l'Institut Escola Tres Fonts i el Col·legi Santa Teresa de Lisieux.

L'ApS és una proposta d'activitat que combina un procés d'aprenentatge per a l'alumnat amb un servei a la comunitat del barri on s'ubica el centre que la implementa. Va començar de manera experimental a partir dels anys noranta, impulsada des de la universitat, alguns municipis de l'àrea metropolitana de Barcelona i el Centre impulsor de l'Aprenentatge i Servei. Avui s'ha generalitzat de manera a l'ESO com a Servei a la Comunitat.

L'alumnat prepara una activitat oberta al barri i presenta els resultats de la investigació realitzada en el propi barri sobre fets, persones, llocs, ... que es van produir durant el franquisme. Un membre de la ACPEPF, Joan Sanroma, fa una sessió d'assessorament amb el professorat (què entenem per memòria històrica, objectius que pretenem, experiències a la ciutat, ...) i trobades amb l'alumnat (que s'entén per memòria democràtica, context històric a la ciutat, propostes concretes, ...). Tot seguit, alguns testimonis directes, ex-preses de Les Corts, presenten a l'aula les seves vivències i fan una conversa amb l'alumnat. Els nois i les noies realitzen la investigació, els resultats de la qual seran presentats al professorat i els companys de les escoles, així com a la comunitat educativa i al públic del barri en general, gràcies a la col·laboració amb el Centre Cívic Tomasa Cuevas. Els resultats han estat una obra de teatre, una exposició i un documental en vídeo sobre la Presó Provincial de Dones de Barcelona ubicada al barri de les Corts de la mateixa ciutat i que estar en funcionament entre 1939 i 1959.

1. Introducció

L'experiència neix en el si del Consell de Districte de Les Corts de Barcelona¹, per iniciativa de l'Associació Catalana de Persones Expresses Polítiques del Franquisme², ACPEPF, en col·laboració amb l'entitat Donar veu a la memòria³. Ambdues són entitats memorialistes dedicades a la recuperació de la memòria popular i col·lectiva de la ciutat, en concret del territori que ocupa el Districte de Les Corts on es situava la Presó Provincial de Dones de Barcelona⁴ que va funcionar entre 1939 i 1955.

Avui és una zona d'*alt standing* on s'ubiquen els grans magatzems d'El Corte Inglés, i on s'amaga la realitat i el patiment que s'hi van viure ara fa unes poques dècades.

Aquesta memòria ja havia estat reivindicada per les entitats impulsores, per persones del districte, pel Grup de dones ex-preses de la presó de les Corts amb diferents accions⁵, com ara delimitar els límits de la presó sobre el traçat urbanístic actual i la instal·lació d'un monòlit al carrer. Tot plegat va culminar amb la publicació del llibre de Pilar Molina Javierre, *La presó de dones de Barcelona*⁶. Per altra banda al Consell del Districte - ens de govern descentralitzat de l'Ajuntament de Barcelona- es va debatre el tema de la memòria de la presó, instant al Servei Educatiu del Districte a portar aquesta memòria a les escoles i instituts.

Així doncs, un pas que estava clar s'havia de fer, portar aquesta memòria a la gent jove i, com no podia ser d'una altra manera, a les escoles, es va posar en marxa. En primer lloc, es va embastar una proposta d'acció educativa basada en la metodologia de l'aprenentatge i servei: presentació a l'aula per part de les dues entitats, dels conceptes

¹ Vegeu la pàgina web <https://ajuntament.barcelona.cat/lescorts/ca/lajuntament/estrategia-i-accio-de-govern/consell-de-districte>

² Vegeu la pàgina web de l'entitat <https://expresopolitcsdelfranquisme.com>

³ Vegeu la pàgina web de l'entitat <https://donarveu.wordpress.com>

⁴ Imprescindible és la consulta de la pàgina web que ens explica la història d'aquesta presó oberta l'any 1937, en plena guerra civil, com a Correccional General de Dones, depenent de la Generalitat republicana. Un nou establiment penitenciar modern i humanitzador, portat per personal exclusivament femení i que va substituir l'anterior presó enderrocada l'any 1936. <https://www.presodelescorts.org>

⁵ Ho recullen diverses pàgines web com ara <https://europeanmemories.net/patrimonios/les-corts/> i <https://memoriaigenere.org/espai-memorial-de-la-presó-de-dones-de-les-corts/> o <https://www.presodelescorts.org/>

⁶ Maria Pilar, MOLINA JAVIERRE: *La presó de dones de Barcelona. Les Corts (1939-1959)*, Ajuntament de Barcelona, 2010.

temàtics bàsics; participació directa de testimonis a l'aula amb debat i activitats concretes i, finalment, elaboració per part de l'alumnat d'un producte final que hauria de ser presentat a la comunitat educativa i als barris del districte. En resum, aprendre prestant un servei a la comunitat.

La proposta s'adreça fonamentalment a l'etapa de secundària, ja que pot aprofitar l'acció educativa anomenada Servei Comunitari, una mena d'*assignatura* d'entre 20 i 30 hores obligatòria al segon cicle de l'ESO en que l'alumnat ha de fer una pràctica real de voluntariat, prestant un servei directe en el seu entorn immediat.

En segon lloc es va fer la difusió de la proposta des de Centre de Recursos Pedagògics del Districte de les Corts. Què és un CRP? És la unitat dels Serveis Educatius⁷ que tenen els districtes municipals de Barcelona, que depèn del Consorci d'Educació de la ciutat i que té per objectiu acompanyar, facilitar i promoure espais de trobada, intercanvi i treball en xarxa del professorat, centres educatius i també entitats. El CRP és el nexa d'unió amb les escoles, el que facilita l'arribada del projecte als instituts i centres concertats del territori. Una tasca, es clar, imprescindible per assolir els objectius que ens havíem proposat: arribar a la gent jove!

Així doncs i molt resumidament, l'experiència que presentarem s'ha desenvolupat durant dos cursos al districte de Les Corts de Barcelona. S'emmarca en l'acció educativa anomenada Servei Comunitari, obligatòria per a tot l'alumnat durant el segon cicle de la ESO amb una assignació horària d'entre vint i trenta hores en un trimestre. Hi col·laboren l'Associació Catalana de Persones Expresses Polítiques del Franquisme, l'Associació Donar veu a la Memòria, el Centre de Recursos de les Corts i l'Institut Escola Tres Fonts, l'Institut Pedralbes i el Col·legi Santa Teresa de Lisieux. La metodologia emprada és la de l'Aprenentatge i Servei, una proposta d'activitat que combina un procés d'aprenentatge per a l'alumnat amb un servei a la comunitat del barri on s'ubica el centre que la implementa.

2. Marc teòric, el Servei Comunitari i l'Aprenentatge i Servei

Per aprofundir en els dos conceptes creiem que cal anar a les fonts, es a dir, a les definicions que en fan, per una banda el Centre Promotor de l'Aprenentatge i per l'altra, i el Departament d'Educació i Formació Professional de la Generalitat de Catalunya.

⁷ Vegeu la pàgina web <https://serveiseducatiu.xtec.cat/lescorts/categoria/crp/>

El web del Centre Promotor de l'Aprenentatge i Servei⁸, ens diu en el seu apartat de definició: Tot i la pluralitat d'experiències d'ApS, amb accents i sensibilitats diferents, hi ha un cert grau d'unanimitat en definir-lo com una activitat complexa que integra el servei a la comunitat amb l'aprenentatge de continguts, competències, habilitats o valors. En l'APS es fonen intencionalitat pedagògica i intencionalitat solidària. És una proposta que parteix d'elements tan coneguts com el servei voluntari a la comunitat i l'adquisició d'aprenentatges.

Així doncs, l'aprenentatge servei és una proposta educativa que combina processos d'aprenentatge i de servei a la comunitat en un sol projecte ben articulat, en el que els participants es formen tot treballant sobre necessitats reals de l'entorn amb l'objectiu de millorar-lo. L'aprenentatge servei és, doncs, un projecte educatiu amb utilitat social.

La relació circular que s'estableix entre l'aprenentatge i el servei genera una nova realitat que intensifica els efectes de cada un per separat. L'aprenentatge millora el servei a la comunitat, perquè aquest guanya en qualitat, i el servei dóna sentit a l'aprenentatge, perquè allò que s'aprèn es pot transferir a la realitat en forma d'acció

Va començar de manera experimental a partir dels anys noranta, impulsada des de la universitat, alguns municipis de l'àrea metropolitana de Barcelona i el Centre impulsor de l'Aprenentatge i Servei. Podem dir que avui s'ha generalitzat de manera a l'ESO com a Servei a la Comunitat.

Al web del Departament d'Educació de la Generalitat de Catalunya⁹ podem llegir: el Servei Comunitari és una acció educativa que el Departament d'Educació va implantar amb caràcter obligatori l'any 2015 per a l'alumnat de tercer o quart d'ESO, tal com estableix l'article 16 del Decret 187/2015 i posteriorment ratificat en l'article 11 del Decret 175/2022 d'ordenació dels ensenyaments. El seu objectiu és desenvolupar la competència social i ciutadana implicant els estudiants en una activitat real de servei a la comunitat que els permeti aprendre competències i continguts curriculars de les matèries on quedi inscrita l'experiència. Estem davant d'una activitat que, aplicant una metodologia d'aprenentatge servei, combina processos d'aprenentatge curricular i d'autèntica intervenció cívica que permet als participants formar-se alhora que treballen sobre necessitats reals de l'entorn amb l'objectiu de millorar-lo.

⁸ Vegeu la pàgina web <https://aprenentatgeservei.cat/>

⁹ Vegeu la pàgina web <https://xtec.gencat.cat/ca/curriculum/eso/serveicomunitari/>

Podem concloure que s'ha produït una coincidència, una sinergia positiva entre la proposta sorgida de la comunitat educativa i l'administració educativa, generalitzant una proposta molt interessant d'innovació educativa y renovació pedagògica.

3. Desenvolupament de l'experiència

L'experiència que s'ha desenvolupat al districte de Les Corts de Barcelona és, per a nosaltres, un bon exemple de col·laboració entre l'administració educativa, els centres escolars i entitats de la societat civil. Combina activitats innovadores i compromís amb el territori i pot tenir tanta continuïtat en el temps com els actors que intervenen ho vulguin i ho considerin necessari. És oberta a tothom, centres públics i privats concertats, i interpel·la al conjunt de la comunitat en la que s'ubica i serveix.

3.1. Localització i participants.

El projecte es desenvolupa en tres escoles i instituts del Districte de les Corts. Centres diferents entre si: un institut històric, l'INS Pedralbes; un dels nous institut-escola, l'IE Tres Fonts; i una escola concertada el Col·legi FEP Santa Teresa de Lisieux. Tots tres es van triar per a fer un Servei a la Comunitat en temes de Memòria Històrica, en concret, sobre la Presó Provincial de Dones de Barcelona, situada al Districte de les Corts, desapareguda l'any 1955 i que estava situada en una de les zones més exclusives a l'entrada sud de la ciutat, just a l'Avinguda Diagonal de Barcelona i on s'ubiquen els coneguts magatzems El Corte Inglés.

El projecte s'ha fet ja durant dos cursos diferents i els productes finals han estat un muntatge teatral durant el curs 2022-2023, un vídeo-documental i una exposició en el curs 2025-2026. Tot plegat va ser possible per la intervenció del Centre de Recursos Pedagògics de les Corts que va fer el contacte amb els centres i facilitar els vincles entre aquests i les entitats participants, Donar veu a la Memòria i l'Associació Catalana de Persones Ex-preses Polítiques del Franquisme, així com amb el moviment reivindicatiu, Dones pro monument a la presó de les Corts i també amb familiars de ex-preses del centre penitenciari.

Les tres experiències es van fer amb alumnat de 4t d'ESO, en el cas de l' INS Pedralbes en el marc d'una assignatura anual de creació teatral lligada a una proposta d'Aprenentatge i Servei i amb la participació i implicació de la professora responsable del grup. En els altres casos el projecte estava més limitat en el temps, 30 hores - un crèdit, és a dir un trimestre – i que va patir problemes de calendari, de seguiment del

professorat (que havia de coordinar simultàniament diferents projectes d'aprenentatge servei) i finalment la dificultat afegida d'un conflictiu tercer trimestre, amb diverses vagues de professorat que van viure centres públics a Catalunya.

3.2. El desenvolupament del projecte.

En els tres casos es va fer una introducció teòrica per aclarir i explicar els conceptes complexos com els de Memòria, Memòria Històrica, Memòria Democràtica i Història.

Seguidament es va fer una presentació de les entitats que participarien en l'experiència, d'una banda l'*Associació de persones ex-preses polítiques del franquisme* (ACPEPF) que ens aportarien els seus testimonis sobre les presons i la tasca feta per recuperar les memòries silenciades de les persones represaliades de la Dictadura Franquista. Per altra de l'entitat *Donar veu a la memòria*, aportant testimonis, acompanyant visites al barri i col·laborant en l'elaboració del producte final, ja sigui una obra de teatre, la preparació d'una exposició, la realització d'un itinerari o un vídeo al voltant de la presó.

L'objectiu bàsic era en fer participar de manera activa els adolescents d'avui en el seu l'aprenentatge i fer-los posar en el lloc dels joves que fa unes dècades tingueren un passat traumàtic, ja sigui per la seva ideologia i manera de pensar o per ser els vençuts, o fills dels vençuts, en la Guerra Civil Espanyola. Això permetia reflexionar sobre els protagonistes de la Història i el paper actiu que tothom pot jugar en els fets històrics, superant la visió de ser-ne només espectadors.

3.2.1. L'experiència de l'INS Pedralbes, curs 2022-2023

Van participar 13 alumnes de 4t de l'ESO que cursaven l'itinerari d'arts escèniques i dansa.

L'entitat *Donar veu a la Memòria* va participar en les següent activitats: visita a l'aula per explicar el context històric de la presó de dones de Les Corts compartint materials de fonts primàries com ara cartes, articles, fotografies, ...Sortida per visitar el Monument i l'itinerari que senyalitza l'antiga presó de dones de les Corts i visita guiada a la presó Model de Barcelona.

L' ACPEPF va portar a l'institut de dones que aportaven el testimoni de les seves experiències directament. Tot seguit es presenta un qüestionari per a treballar en petits grups. Els temes de la conversa amb l'alumnat van ser: l'espai físic de la presó, l'amistat i relacions solidàries entre les preses, la vida quotidiana a la presó -menjar,

treball, tracte per part de les vigilants, ... - , la maternitat dins de la presó i la situació de les dones condemnades a mort.

Val a dir que els testimonis eren de persones que estigueren en altres presons de Barcelona com la de la Trinitat o a la presó de Yeserias a Madrid i també el de la filla d'una presa de les Corts.

El producte final o proposta d'acció va ser la creació i representació d'un espectacle teatral sobre la vida a la presó. Amb el material de les entrevistes i de la lectura de llibres i articles cada grup d'alumnat preparaven els textos sota l'assessorament de la professora Andrea Martínez responsable de la matèria. Tot seguit, s'elaborava una proposta de guió, construïen una dramatúrgia amb diverses escenes i una selecció de músiques que les acompanyarien.

L'espectacle es va representar a la sala d'actes de l'Institut amb assistència de la direcció del centre, alumnat de 4rt d'ESO i familiars, així com la de les persones que van donar el seu testimoni i membres del Grup de Dones de les Corts i les responsables del Centre de Recursos Pedagògics. L'espectacle es va gravar i editar en vídeo el podeu veure a https://www.youtube.com/watch?v=J_uOb4dRI5o .

El resultat el vam valorar com a excel·lent. Molt bona feina de nois i noies de 15 i 16 anys que van empatitzar amb les víctimes i van fer emocionar al públic assistent.

3.2.2. L'experiència de l'IE Tres Fonts, curs 2025-2026

Van participar tres alumnes de 4rt ESO.

L'entitat Donar veu a la Memòria va participar en les següent activitats: a l'aula xerrada per explicar el context històric de la presó de dones de Les Corts i compartir els materials de fonts primàries (cartes, articles, fotografies, etc.). Visionat i comentari de programes de BeTeVe¹⁰ Va passar aquí. Visita i consulta Arxiu Municipal de les Corts. Visita als espais de l'entorn de l'antiga presó.

L' ACPEPF va guiar la visita guiada a la Presó Model de Barcelona i va portar a l'aula a Anna Maria Batalla Solà, filla d'Anna Solà, presa a les Corts i que amb 18 anys fou

¹⁰ BeTeVe és la televisió local de Barcelona ciutat, <https://beteve.cat/>

condemnada a mort per un tribunal militar a principis de la dècada del 1940, pena posteriorment commutada per la de presó.

L'alumnat van triar com a producte final la realització d'un vídeo documental sobre que va ser i significar el franquisme, mostrant els espais per poder reconèixer la localització de la presó de dones de les Corts, així com relatar la història d'amor de presó a presó entre Anna Solà i Josep Batalla.

El documental en vídeo, d'una durada de 8 minuts, fou estrenat en la sala d'actes del Centre Cívic de les Corts que porta el nom d'una presa política que va estar tancada a les Corts, Tomasa Cuevas. La sala era plena de gom a gom, amb l'alumnat de 3r i 4rt d'ESO de l'institut així com familiars. La presentació es va fer conjuntament amb altres projectes que també coordinava Anna Pérez, professora responsable de tots el ApS del centre.

En la nostra opinió, és un excel·lent reportatge, ben fet, explicatiu i emotiu alhora, i també motivador de cara a que, en propers cursos, altres alumnes puguin triar activitats de memòria democràtica en els seus treballs de Servei Comunitari. Es pot veure a <https://youtu.be/XicHfcgqyvc>

3.2.3. L'experiència del Col·legi FEP Santa Teresa de Lisieux, curs 2025-26

Van participar nou alumnes de 4rt ESO.

L'entitat Donar veu a la Memòria va participar a l'aula per explicar el context històric de la presó de dones de Les Corts i compartir les fonts primàries com ara cartes, articles, fotografies, etc. L'ACPEPF va guiar la visita la Presó Model de Barcelona i va facilitar l'entrevista amb Anna Maria Batalla Solà, filla d'Anna Solà, presa a les Corts.

L'alumnat van triar com a producte final preparar una exposició de textos de preses de les Corts que van exposar a Can Panarra, centre per joves de les Corts, durant 15 dies. També es va exposar en uns plafons el resultat d'una enquesta repartida entre els companys i companys de curs, sobre el coneixement que tenien de la presó de dones propera a l'escola i del franquisme en general.

Exposició a Can Panarra

Van treure els textos molt directament de la bibliografia consultada i del web <https://www.presodelescorts.org/>. El resultat fou suficient, per sota, però, de les expectatives creades després de la xerrada i la presència a l'aula de la testimoni directa. Pensem que el poc temps dedicat a l'elaboració del material i l'excés de feina de la professora responsable, que portava fins a tretze grups diferents i amb temàtiques molt diverses va afectar als resultat.

4. Valoració final

La valoració global que fem és bona, positiva, és clar. L'objectiu general de portar la memòria de la presó de les Corts, la memòria de la Barcelona popular a les escoles el donem per ben assolit, i només això en si mateix, ho podem considerar un èxit.

Aterrant, concretant en els objectius més específics dels resultats obtinguts amb el treball en els centres concrets, té també per nosaltres un resultat molt positiu. Hauríem, però, de distingir entre el procés de treball i els productes finals. Respecte al primer la feina feta ha assolit els objectius previstos, entitats del territori han arribat a l'aula, s'han plantejat conceptes, els testimonis han interactuat directament amb l'alumnat, per tant el procés ha funcionat segons el que havíem previst. Els resultats finals han estat, qualitativa i sobretot qualitativament, força diversos. L'excel·lència d'aquests resultats

coincideix amb el temps dedicat i la implicació del centres que es concreta en una dedicació horària o una altra, la qual cosa condiciona la tasca i implicació del professorat. Ens movem en dedicacions de tot un curs – INS Pedralbes- fins a 30 hores en un únic trimestre dels altres dos centres.

Hem arribat a pocs alumnes, però si a la comunitat educativa ja que els resultats han estat exposats a la resta de l'alumnat, professorat, famílies i veïnat. Esperem donar continuïtat al projecte contant amb la col·laboració imprescindible del CRP del Districte que es qui fa la difusió del projecte entre els centres educatius.

També ens agradaria poder portar l'experiència a les escoles, en concret al cicle superior de Primària, on pensem que és possible parlar també de memòria vinculant-la al coneixement de les formes de vida de les persones, del seus drets de ciutadania i de com era el seu barri i la seva ciutat en altres èpoques i com ha anat canviant al llarg del temps.

Bibliografia /Webgrafia

Maria Pilar, MOLINA JAVIERRE: *La presó de dones de Barcelona. Les Corts (1939-1959)*, Ajuntament de Barcelona, 2010.

<https://xtec.gencat.cat/ca/curriculum/eso/serveicomunitari/>

<https://aprenentatgeservei.cat/>

<https://donarveu.wordpress.com>

<https://www.presodelescorts.org>

<https://expresopoliticsdelfranquisme.com>